

Johannesas Lanzebergo “PERBĖGĖLIŲ PSICHOLOGIJA”

Žmogaus gyvenimas paslaptingas, ir tos paslapties neužgožia nei buitės ar gyvenimo smulkmenos, nei išankstinė mūsų nuostata žūtbūt “niekuo nesistebėti”, tai yra, kiekvieną akimirką metafiziką versti fizika. Šie dalykai veikia trukdo paslaptį išvėlgti, ir bene geriausiai ji išryškėja, kai žmogaus gyvenimas nutrūksta, bet keistu būdu tęsiasi mūsų atsiminiuose arba žinojime apie jį.

Kartais tokia paslaptis apgaubia keletą žmonių, arba, teisingiau, šie ją skleidžia. Tas ryšys sieja juos, nepaisydamas erdvės ir laiko ribų, išstisus tūkstantmečius peršokdamas taip pat lengvai, kaip ir tautų, valstybių, kalnagūbrių ribas. Įstabiausia, kad jis išryškėja tik tada, kai tie žmonės jau būna mirę: tą akimirką ir pasirodo tikroji paslaptis.

Galbūt mano įžanga kiek per ilga ir painoka; galbūt atrodo, lyg norėčiau ne kažką papasakoti, o tiesiog taip sumazgyti žodžius, kad mįslingi nutyliųjimai ir užuominos sukeltų paslapties įspūdį ten, kur jos iš tiesų nėra nė ženklo...

Išsyk noriu pasakyti, kad jos galbūt iš tikrųjų nėra... Galbūt tai tik atsitiktinumas, sutapimas, į kurį nevertėtų kreipti dėmesio. Tad ilgą, vinguriuojančią įžangą reikėtų suprasti kaip atsiprašymą už paprastų dalykų mistifikavimą ir miglos pūtimą. Šis rašinys nėra apsakymas. Aš tiesiog noriu išsakyti tai, kas man neduoda ramybės. Deja, turima medžiaga pernelyg menka, prielaidos pernelyg trapios, o ir besiperšančios išvados pernelyg keistos, kad galėčiau tai pateikti, pavyzdžiui, straipsnio pavidalu. Literatūrinė forma bent apsaugos mane nuo galimos pajukos, kurios susilaukčiau, pretenduodamas į “moksliškumą”.

Beje, gal kiek perdedu ir savo teksto “literatūriškumą”... Žodžiu, tai tėra vienos vienintelės knygos anotacija su šokiais tokiais, galbūt visai nereikalingais komentarais.

1936 m. pavasario semestrą privatdocentas Johannesas Lanzebergas Karaliaučiaus universitete skaitė labai keistą speckursą “Perbėgėliai ir jų psichologija” (*Die Überlaufner und ihre Psychologie*). Šias pasakaitas nedideliu tiražu išspausdino Nev. R. Moro leidykla¹, kuri tuo metu leisdavo nedidelės apimties turistines brošiūrėles bei siaurą techninę literatūrą. Knygelę aptikau vienoje privačioje bibliotekoje; kiti jos egzemplioriai, kiek žinau, buvo Krokuvos universiteto bibliotekoje bei Miuncheno *Stadtsbibliothek* (deja, Lietuvos didžiosiose bibliotekose jo nepavyko rasti). Plonas spaudinys kiek apdriskusiais blyškiai pilkšvais viršeliais man padarė didžiulį įspūdį, ir net negaliu pasakyti kodėl. Perbėgėlių ir išdavikų tema nėra reta. Jų būta, deja, ir šiame šimtmetyje - ne tik būta, bet ir šiandien jų matyti greta mūsų, - būtent todėl tokių temų glaudymas yra bemaž koktus. Vis dėlto Lanzebergas kalba apie seniai praėjusius laikus, todėl ir šnekėti apie tai kiek lengviau, nes laiko nuotolis pasibjaurėjimą nuostabiu būdu paverčia paprasčiausiu smalsumu...

Pirmame skyriuje Lanzebergas rašo apie ankstyvųjų Viduramžių metraščiuose kartais sutinkamą spalvingą “Ravenos perbėgėlio” figūrą. Jo vardas ten neminimas, tačiau Lanzebergas, nenurodydamas šaltinio, teigia, jog šis gotų karys buvęs vardu Vilafas.

Penkto šimtmečio trečiame ketvirtyje gotai apsupo Raveną, tuometinį Romos imperijos likučių bastioną. Maždaug pusę metų jie bergždžiai stengėsi paimti miestą, tačiau Ravenos gyventojų narsa ir susiklausymas nickais vertė visas gotų pastangas. Vilafas, geraširdis ir stambaus sudėjimo, jei ne milžinas, dalyvavo visuose sužlugusiuose miesto antpuoliuose. Tačiau nė Vilafo narsa ir bemaž antžmo-

¹ Lanzeberg J. *Die Überlaufner und ihre Psychologie*. - Königsberg: N. Mohr Verlag, 1936. - 96 S. - *Aut. past.*

giška jėga nieko negalėjo padėti - miestas laikėsi. Už baltamūrių jo sienų švytėjo romaninių bažnyčių siluetai, aukšti, dideliais langais rūmai, viešosios pirtys. Kuklūs, santūrus ir drauge prašmatnūs miesto gynėjų drabužiai, lengva šarvuotė, atrodytų trapi, bet puikiai sauganti gynėjų liemenis, trumpi, pusės rankos ilgio, tačiau mikliai valdomi ir taikliai smogiantys kalavijai, puiki organizacija, pagaliau miestas, pats Miestas už jų nugarų rodė, kad Vilafas ir jo bendrągenčiai stovi priešais ištisą pasaulį; visiškai kitokį, tiesiog kosminės tvarkos ir ramybės civilizaciją, oriai ir kiek pašaipiai žvelgiančią į margaspalvę nuskurusią rėksmingų klajoklių maišalynę ties Ravenos sienomis. Tai buvo nuostabus pasaulis. Vilafas nuvokė, kad patys gotai tokių miestų nepastatys dar šimtus metų, ir galiausiai pajuto, kad jam gaila Ravenos. Jis žinojo, kad Miestas kris, anksčiau ar vėliau, kad barbarų ordos per kelias valandas nušluos visą jo spindesį, ir naktis užeis ilgam, labai ilgam... O tokio Miesto žmonės jau niekada nebepamatys.

Vilafas perbėgo pas Ravenos gynėjus. Kitą rytą galinga jo figūra šmėsavo ant sienos prie vakarinių miesto vartų. Jis kovėsi it įniršęs liūtas, nes matė, kad tai, ką jo draugai nori sunaikinti, yra nepalyginamai didingesnis ir tauresnis kūrinys, negu jis įsivaizdavo anksčiau. Jis nesijautė išdavikas, ne; jis gynė tūkstantmetę civilizaciją ir kultūrą, kurios ištakos, sprendžiant iš vienintelio Vilafui pažįstamo jos paminklo - Ravenos, tegalėjo slypėti dieviškoje valioje ir išmintyje.

Miesto gyventojai ėmė jį laikyti saviškiu ir nebesusižvalgydavo geraširdiškai pašaipiais žvilgsniais, Vilafui prasitarus: "mes, raveniečiai". Priešingai, jie su pasididžiavimu sakydavo: "mūsų gotas", ir garbingasis senatorius visiškai ramia širdimi išleido jauniausią dukterį už šviesiaplaukio milžino: pripažinęs Raveną kaip vienintelę pasaulio tikrovę ar vienintelį amžinybės atšvaitą žemėje, Vilafas tapo romėnu. Galutinai jis tai paliudijo, per lemiamą antpuolį žūdamas nuo ilgakočio barbarų kirvio smūgio.

"Ar galime laikyti Vilafą išdaviku?! - patetiškai sušunka Lanzebergas. - Taip, jis buvo perbėgėlis. Taip, jis paliko gauruotą, apskurusį banditų minią. Taip, joje jis gimė ir, sakytumėi, joje ar už ją privalėjo ir mirti. Tačiau jo perbėgimas, jo žingsnis į kitą baltamūrių sienų pusę nebuvo išdavystė. Vilafas - drįstu visiškai atsakingai tai tvirtinti - žengė dangun. Naivi jo siela Ravenoje įžvelgė Dangiškąjį Miestą, Dan-

Petras Repšys. Paminklas.
1984. Ofortas. 13x5,2 cm.
Aleksandro Sidorenkos re-
produkcija

giškąją Jeruzalę, kuri šiame pasaulyje gyveno paskutines akimirkas ir - Vilafui tai nebuvo paslaptis - po savaitės ar mėnesio su savo bokštais, rūmais ir bažnyčiomis turėjo įžengti dangun. Jis dar suspėjo..."².

Ką ir sakyti, įdomi interpretacija. Nenoriu ginčytis su Lanzebergu, tik perteikiu, ką jis pasakoja. Tačiau autoriaus pasiūlyta intriga čia dar tik mezgasi: pirmas skyrius tėra įvadas į perbėgėlių temą. Toliau Lanzebergas pasakoja apie Teutonų ordino bei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją ir perbėgėlius joje.

1365 metais, šv. Jokūbo dieną (atseit, birželio 25 d.) Kęstučio sūnus Butautas su penkiolika palydovų iš lietuvių kariuomenės stovyklos atvyko į Karaliaučiaus pilį. 1372 m. kovo mėnesį jis buvo pakrikštytas ir gavo Henriko vardą. Vėliau imperatorius jį pakėlė

² Ibid., S. 11. - Aut. past.

į hercogus. Apipiltas dovanomis, jis dalyvaudavo teutonų žygiuose į Lietuvą, ir Butauto žvėriškumu stebėdavosi net patys kryžiuočiai, niekad nebuvo sentimentalūs.

Tokie faktai, - konstatuoja Lanzbergas ir imasi juos nagrinėti "psichologiškai".

Įsivaizduokime: "lietuvų karaliaus" sūnus geriau už bet ką mato pragaištingą to meto situaciją. Rytuose Lietuva įsipainiojusi į neįveikiamą santykių su Rusija mazgą ir su kiekviena diena ji vis labiau užveržia. Kiekvienas laimėjimas palei Smolenską ar Černigovą vėliau paplūs krauju Vilniaus gatvėse ir kaimo šventoriuose. Kiekviena pergalė vis labiau gramzdina į nesuvokiamai traukiančią, o drauge ir atstumiančią amžiną Rytų klampynę... Ir tuo pat metu - karas, žūtbutinis, kruvinas karas su Vakarais, su tais, kurie galėjo - o, Praamžiaus praeiksmas! - priimti Lietuvą į savo globą, į palyginti saugų, turtingą, didžiuliais šuoliais besivystantį pasaulį. O mes bėgame, bėgame nuo jo! Maža to, mes kariaujame su juo amžiną karą, kuriame kiekvienas kalavijo smūgis, nesvarbu, iš kurios pusės smogtas, kerta tiesiai į žaizdotą, krauju paplūdusį Lietuvos kūną...

Kas gali geriau tai matyti, jei ne Kęstučio sūnus, kurio broliai žūva vienas po kito, kuris pats savo kailiu patyrė kryžiuočių ginklo kietumą ir įsitikino, jog kova beviltiška... Kęstutis to sau niekada nepripažins, tačiau Butautui aišku, kad Lietuvos nugaraulis jau perlaužtas. Kas, kad ji tebesigina! Tai tik konvulsijos, mes pralaimėjome, ir Trakuose bei Vilniuje visose pakampėse šnabždama, kad senų seniausiai laikas jungtis su kasdien stiprėjančia Lenkija ir, padvigubinus jėgas, Vyčio kalaviju ir Lenkijos erelio snapu smogti - ir į Rytus, ir į Vakarus - jau paskutinį ir lemiamą sykį!

O naivume! Mes nenugalėsime... Lenkija mus suvirškina, o tai, kas liks, pribaiigs Moskovija, kuri jau ima bruzdėti prieš skystabarzdžius totorius.

Lenkija - ne Vakarai, Lenkija - tai nuolatinis beprasmiškas Vyčio ir Erelio šokis; jiedu nepavys vienas kito, bet ir nepabėgs; tai *circulus vitiosus*, kaip sako išmintingieji cistersai.

Tiktai su Ordinu, su visos Europos simboliu! Juk Ordinas neamžinas: iš Europos pakraščio Portugalijos karaliai jau siunčia laivus į paslaptinius pietų kraštus, į Gvinėją, jau ieško kelio į karalienės Sabos karalystę ir dar tolimesnes šalis. Nėra abejonių, tuoj tuoj Europa nugręš savo energiją į pietus, ir tada mes

jai neberūpėsime. Tie tretieji broliai, kurie iš visos Europos šiandien plūsta į mūsų kraštus, sės į karaveles ir pasuks į *terra incognita*, kur padės pamatus naujiems, šiandien nė neišsivaizduojamiems pasauliams, ir Ordino nebeliks: jis nebeteks jėgų. Ne nugalėti jį reikia, o jo ir Šventosios Romos imperijos globoje palaukti - šimtą, du šimtus metų, kiek reikės, kad sugytų Lietuvos žaizdos.

Ordinas sugrius pats, anksčiau ar vėliau, o Rytai amžini ir begaliniai, kaip begalinis Vyčio ir Erelio šokis, kuris, jei prasidės, nesibaigs, nepasibaigs jau niekada...

Taip! Aš, Lietuvos praeiksmas, išgelbėsiu ją. Kovoti Ordino pusėje, nugalėti, įžengti į Vilniaus sostą - štai kelias, vienintelis kelias. Esame romėnų kilties, ir mūsų kelias - su Roma, kuri šiandien į mus žvelgia per Vokietiją... ir visada žvelgs...

Butauto viltys neišsipildė, sako Lanzbergas, tačiau jo apskaičiavimai buvo tikri. Jei jam būtų pavykę, Lietuva būtų atsigrėžusi į Vakarus ir po šimto metų išsivadavusi iš bet kokią prasmę praradusio Ordino globos. Kiek daug bėdų Lietuva tada būtų išvengusi...

Jis laikomas išdaviku... Ne, jis buvo perbėgėlis, o tai visai kas kita. Jo planas nepavyko. Kitu atveju jis, kaip Vytautas, būtų laikomas tautos didvyriu, užbaigusių kruvinių karų srautą ir padėjusių naujojo valstybingumo pamatus. Paminklai būtų statomi jam, antrajam Lietuvos karaliui Butautui.

O žiaurumai? - pasakysite jūs. Butautas žudė savo bendrągenčius, negailėdamas nei senio, nei kūdikio? Taip, tačiau jis buvo savo epochos sūnus. Be to, jis manė, kad šitaip greičiau įtikins lietuvius kovos beprasmiškumu. Ir dar: ar girdėjote apie tokį nedidelį epizodą iš Vytauto veiklos? Nemanau, kad jis buvo vienintelis.

Vytautas perbėga pas kryžiuočius (taip, taip ir jis - *perbėgėlis*) ir, drauge su Ordino kariauna žygiuodamas į Vilnių, priartėja prie Kauno. Vieno pakaunės kaimo gyventojai, pasipiktinę Vytautu, tiesiai šviesiai pasako kunigaikščiui į akis, kad jis - išdavikas ir kad jie nelaiką jo savo valdovu. Po kelių akimirku viso kaimo žmonės Vytauto įsakymu susodinami ant kuolų ir merdėja baisyose kančiose... Vyrai, moterys, seniai, vaikučiai...

Vytautas... Jiedu juk broliai, Butautas ir Vytautas, ir kas žino, kiek apsimestiniai buvo Vytauto perbėgimai? Jis sekė brolio pėdomis ir galbūt kurį laiką

mąstė taip, kaip ir Butautas... "Tačiau apie Butauto ir Vytauto pokalbius Marburge man nieko nežinoma"³, - pridėda Lanzebergas.

Ir dar: Ordinui visas viltis sudėjus į Vytautą, Butautas lieka nereikalingas. Atrodo, tik šią akimirką pamatome, kas per žmogus tai buvo: Butautas tampa šlovingojo Prahos miesto universiteto Rektoriumi!

Toks šuolis - iš pagonybės, iš kruvinų karo verpetų - liudija, kokia jėga slypėjo šio Kęstučio sūnaus sieloje. Esu tikras, jei jam būtų sekęsi, Vilniuje universitetas būtų atsiradęs dviem šimtais metų anksčiau...

Butauto tragedija ta, kad jo įspėta labai reali tikrovės raidos galimybė nepasitvirtino...

Toliau Lanzebergas pereina prie kito istorijos epizodo.

1374 metų rudenį Livonijos ordino magistras su savo pulku eilinį kartą įsiveržė į Lietuvą, niokodamas, degindamas ir žudydamas. Šio žygio metu du Livonijos broliai - Friedrichas iš Misseno ir Johannas, pagrobę nemažą gėrybių, paties magistro ir Kanduvos fogto žirgus, padėdami vedlio vardu Bylenis, perbėgo pas lietuvius.

Tai buvo ypatingas įvykis, tačiau Livonijos broliai tik apšaukė pabėgėlius vagimis ir, tarę, jog taip Ordinas tiesiog atsikratė užsislėpusių išgamų plėšikų, nusiramino: tokiems Lietuvoje ir vieta.

Vis dėlto, pradėda reabilitacijos kalbą Lanzebergas, tai buvo ne vagys, ne plėšikai, ne bėgliai: broliai Friedrichas ir Johannas buvo *perbėgėliai*.

Abu jie vyko Livonijon, manydami išpirksią savo jaunystės klaidas ir kalaviju bei Krikšto vandeniui išplėsią Viešpaties šlovę. Tačiau jau po pirmųjų žygių pasirodė, kad nuodėmės, nuo kurių jie gelbėjosi, buvo juokingos ir menkos, palyginti su mirtiniais nusikaltimais Dievui ir žmonėms, kurių bendrininkais jiedu tapo. Broliai, manę kautis su gauruotais saracėnais, dažniausiai kariavo su moterimis ir vaikais. Ketvirčiuoti moterų kūnai, žolėje icimimis subadyti vaikai, kruvinos senių galvos abiejose šėtoniškaus besikvatojančio fogto rankose - visa tai buvo daroma ne Dievo šlovei. Tai buvo amžinos prapulties vartai, pro kuriuos, riaumodamas ir piktžodžiaudamas, garmėte garmėjo visas Ordinas. Šis pragaro srautas įtraukė ir abu brolius, jiems vidujai priešinant ir

karštligiškai icškant atsako į nesuprantamą ir netikėtą pragaro žiomenų grimasą po pat Švenčiausiosios Mergelės vėliavomis.

Johannas nudūrė senį, kuris, iškėlęs rankas, pašėlusiai išvertęs akis, išėjo priešais šarvuotą raitelį, kažką staugdamas savo kalba. Ietis sulindo į susiraukšlėjusį kūną, senis suklypo, plūsdamas krauju, ir nutilo, tačiau jo žvilgsnis susmigo į Johanną dviem skaudžiais strėlių dūriais. Tas akis Johannas paskui regėdavo sapnuose, o Mergelė, taip, pati Švenčiausioji Mergelė tuose sapnuose sėdėdavo ant žemės, pasidėjusi ant kelių mirštančio senio galvą; Johannas blaškydavosi per miegus, žinodamas, kad Mergelė vieną kartą pažvelgs į jį, ir visų gailiausiųose akys jį išvys vien amžiną nuosprendį ir pasmerkimą...

Friedrichas buvo laimingas: jis nenužudė, tačiau išsisukęs nuo kelių egzekucijų, ne tik tapo pajukos objektu, bet ir pateko nemalonėn, ir jam visai rimtai ėmė grėsti neklusniųjų rūšys, iš kurio jau nebeišeisi.

Jiedu suprato vienas kitą iš pirmo žodžio. Pabėgimas buvo sumanytas per rugsėjo išpuolį. Naktį, padėdami vedlio, kuris, kaip ir daugelis kitų šio krašto vedlių, pirma proga taikėsi pasprukti, jiedu pasigrobė devynis žirgus ir po dienos kelio, rytojaus pavakare, stovėjo prie lietuvių pilies vartų.

Juos įsileido. Po nėdidelės pilaitės kiemą draikėsi rudens voratinkliai, šešėliai gulė ant ištryptos žemės, gelstančios žolės... Juos įsileido, tačiau pilaitės vado mina buvo rūgšti: matyt, jis tikėjosi kažkokio vyliaus. Šnipai ar arkliavagiai - abeji vieno galo, tarė lietuvių komtūras. Byleniu jis irgi nepasitikėjo, o kalbos nemokantys broliai negalėjo apsaugoti, kas jiems gulė ant širdies, tačiau ir taip suvokė, kad niekas judvieju nesupras. Pilėnai ginčijosi, o riteriai tirpstančiomis širdimis laukė jų sprendimo.

Galiausiai, jau sutemus, lietuviai baigė tartis, ir keli vyrai, nešini deglais, iš rūšio niuksais išstūmė du surištus, bet tebesispyriojančius belaisvius livoniečius. Lietuviai reikalavo įrodymo, kad perbėgėliai neturi piktų kėslų. Friedrichui pirmajam įdavė ilgą kalaviją ir pirštu parodė, ką jis privalęs padaryti. Friedrichas, išbalęs net patamsyje, žingtelėjo atgalios.

- *Himmelsherrgott*, - suniurnėjo jis ir, netekęs jėgų

Butautu Ordine, o tokių, be abejo, turėjo būti. Lanzebergas tarsi užsimena kažką apie juos žinąs - bent jau tai, kad jie įvyko Marburge. - *Aut. past.*

³ *Ibid.*, S. 24. Čia prasideda psaltingiausia Lanzebergo studijos dalis. Jis sako, esą jam nežinomi jų "pokalbiai". Bet juk ką tik jis kalbėjo apie Butauto mintis - jų Lanzebergas juo labiau negali žinoti. Istoriniai šaltiniai apskritai tyli apie Vytauto susitikimus su

nei vilties, suklupo ant žemės. Po akimirkos kalavijas šniokštėlėjo ties jo sprandu, ir Friedricho galva nusirito ant žemės.

- Tu, - tarė pilies komtūras, tiesdamas kruviną kalaviją Johannui. Tasai, jausdamas virpančius kelius, vos prisivertė pažvelgti į du belaisvių šešėlius priešais jį. Veidų nebuvo matyti, deglai nušvietė tik belaisvių siluetus, tačiau virpantys ugnies atšvaitai krito ant žemės kiek kairiau jo, o ten Johannas neprisivertė pažvelgti...

Smūgis nenusisekė: jis dūrė, bemaž nežiūrėdamas, tiesiai priešais save, ir kalavijas nuslydo šonkauliais. Belaisvis sudejavo, bet susitvardęs pradėjo jį keikti. Johannas dūrė dar kartą. Šešėlis susiritė, tačiau neparkrito, o iš žudomojo burnos paplūdo kraujai.

- Dar, - paniekinamai tarė lietuvių komtūras.

- *Noch*, - išvertė Bylenis, neslėpdamas pasiūlykštėjimo.

Johannas smogė dar kartą. Po to pasisuko į antrąjį belaisvį. Johanno galvoje šmėkštėlėjo mintis, kad šis gali būti kada iškeistas ar išlaisvintas brolių, paėmusių šią neitin patikimą pilaitę. Jis nenorėjo liudininkų. Tačiau tą pačią akimirką kalavijas buvo išplėštas iš jo rankų, belaisvis nuvestas atgal. Johannas buvo paliktas pats sau ir iki ryto pratūnojo palei bokštą, stirdamas nuo šalčio ir iš paskutiniųjų stengdamasis negalvoti, tik negalvoti.

Rytą jam liepė nutempti abu lavonus. Jis juos užkasė virpančiomis rankomis, vemdamas tiesiai į negilią smėlėtą duobę. Šlitinėdamas susirado komtūrą, ištiesė ranką ir tarė:

- *Pferde. Geld.*

Komtūras apstulbęs pažvelgė į jį, nieko nepasakęs nusigrėžė ir nuėjo. Po valandėlės Bylenis atnešė maišelį, kuriame kažkas žvangėjo, numetė jį po Johanno kojomis ir pasakė:

- *Raus.*

Johannas ėjo savaitę ar dvi; kelionė, svirduliuojant tarp pragaro ir beprotybės, buvo baisi. Jis neapsakomai sulysio, apaugo šeriais, retuose kaimuose ženklais prašydavo maisto ir vėl bemaž keturpėscias ropodavo toliau.

Pasiekęs Vilnių, jis nusiprausė upėje, pakelės smuklėje kiek atsitokėjo ir nusipirko drabužius, nes senieji buvo neįsivaizduojamai sudrėkę. Pinigų jis turėjo ganėtinai, tad įsigijo lūšną palei Kreivąją pilį, vėliau, per Vytauto antpuolį, sudegusią drauge su kitais pastatais apačioje ir viršuje. Naktimis, negalė-

damas pakęsti tamsos, žibindavo lajinę spingsulę ir gerdavo, gerdavo drumzliną alų, juodą it kraujas, it kraujas glitų. Pasibaigus pinigams, įsitaisė pas Hanzos pirklių: prižiūrėjo sandėlį, spendė spąstus žiurkėms ir tampė sunkius it lavonai maišus. Galvoje minčių nebuvo... jokių minčių. Nors ne, galvoje nuolat sukosi viena vienintelė mintis: negalvoti, negalvoti. O klaidžiojant po miestą, kojos pačios nešdavo jį kuo toliau nuo abiejų Vilniaus bažnyčių.

Vieną parytį, užmigęs po kėste iškęstos nakties, jis vėl išvydo tą patį Livonijos sapną. Tik Mergelė skreite laikė jau trijų negyvėlių galvas, o dar viena galva, gulinti ant žemės, buvo jo paties. Nedrąsiai pravėręs vokus, tikėdamasis išvysti amžinos prapulties ženklą, jis pažvelgė į Mergelės akis, tačiau apstulbęs jose išvydo vien užuojautą ir begalinį gailingumą.

- Ar galiu tikėtis atleidimo? - pralemeno jis stingstančiomis lūpomis, nors, kaip rodėsi, jokios vilties nebuvo.

- Aš prašysiu savo Sūnaus, kad Jis tau atleistų - bet tik tada, jeigu jie tau atleis, - tylutėliai pratarė Mergelė.

Johannas atsigrėžė į Friedricho galvą.

- Atleisk man, - tarė jis.

- Ten, kur aš esu, viskas atleista, - kruvinomis lūpomis pratarė Friedrichas. - Atleidžiu tau.

- Atleisk man, - jis pažvelgė į nepažįstamąjį livonietį.

- Ten, kur aš esu, viskas atleista, - atsakė belaisvio galva. - Atleidžiu tau.

- Atleisk man, - kreipėsi Johannas į senį.

- Ten kur aš esu, niekas neatleista, - atsakė žila, sukruvinta senio galva, nepramerkusi akių. - Neatleidžiu tau.

Johannas pabudo, tačiau, kad ir kaip keista, nepajuto siaubo. Kažkodėl buvo tikras, kad tai ne apreiškimas. Tai buvo tik sapnas. Tai buvo trijų mirusiųjų sapnas - jei tik mirusieji sapnuoja, - tačiau jis, Johannas, buvo pakviestas į šį sapną ir dabar žinojo, ką daryti. Eiti, eiti ir eiti - nesustojant. Eiti ir susirasti tą senį. Galbūt, tas žinojimas iš tiesų buvo tik paklaikymas, bet Johanno širdis nurimo.

Jis ėjo į šiaurę. Susenęs, paklaikusiomis akimis, jis ėjo pro sudegintus kaimus, išgriautas ir vėl atstatinėjamas pilaites - galbūt, tarp jų buvo ir *ta pilis*. Jis ėjo kelio viduriu, nepaisydamas retų keliauninkų, atšokančių nuo jo it nuo raupsuotojo, nakvodamas

pakelėse, merkiamas lietaus ir kepinamas saulės.

Tą rytą Johannas perėjo per kaimą. Viena moteris, kaip dažnai būdavo, neprašyta davė jam duonos kriaukšlę, vaikutis ištiesė puodelį pieno. Johannas dėkingas priėmė dovanas, paglostė vaikučiui galvą ir, jausdamas, kad vis labiau rimsta, vis labiau susitaiko su Kažkuo, vėl leidosi į kelionę.

Įdienojus vieškelyje priešais jį pasirodė dulkių debesis. Nustėręs Johannas sustojo. Artėjo raitelių pulkas; ant baltų apsiaustų raudonavo kalavijai.

Kaimas! Jie sunaikins kaimą, išžudys žmones, moterį, ištiesusią jam duonos, vaikutį - juos visus!..

- Stokite! Stokite! - sušuko Johannas, paknopstomis bėgdamas priešais raitelius, išskėlęs rankas, it mėginamas iš tiesų sustabdyti plienu žlegančią laviną. - Vardan Švenčiausiosios Mergelės Marijos - liaukitės žudę!

Iš dulkių išnirusi kavalkada nė nestabtelėjo; vicinas iš raitelių nuleido ietį; Johannas pajuto lėtai ir sunkiai smingančio metalo šaltį... ir pamatė akis, žybsinčias iš po nuleisto antveidžio, mirtinai išsigandusias akis...

Taip žuvo brolis Johannas.

Taip baigiasi trečias Lanzebergo knygelės skyrius. Suprantama, peršasi mintis, kad tai tikriausias literatūrinis interpas, o ne jokia "perbėgėlių psichologija" ir kad Lanzebergas čia neišlaiko ankstesnio nuoseklumo. Joks šaltinis tokių smulkmenų nemini ir negali minėti. Interpas galėtų būti kokio legendos, tačiau siužetas legendai visiškai nebūdingas.

Toliau, ketvirtame skyriuje, Lanzebergas samprotuoja apie "perbėgėlius apskritai". Pasak jo, perbėgėliai - ne išdavikai. Priešų pasaulyje jie kažkodėl įžvelgia kitoniškumą, kuris gali ne vien atstumti, bet ir traukti, keistai patraukti, it šulinio gėlmė... Kas žino, gal kažkur sielos viduje jie netikėtai įžvelgia tame kitoniškume slypinčios Anapusių ženklus? Gal ši klaidinga, tačiau vis dėlto analogija kažkaip užsimena jiems apie Dievą?

Kartais perbėgėliais baiminasi, jie niekinamji; tačiau taip atsitinka tik su pralaimėjusiais. Jie tiesiog įžvelgėdavo galimas istorijos kryptis ir mėgindavo gyventi pagal jų pačių suvoktą jos raidą... Negi jie iš tiesų norėjo blogio ir vien blogio?

Perbėgėlių tema sena kaip pasaulis. Persijoje, Atėnuose, Spartoje vėsiuose miestų menėse šmėžuodavo tylūs jų šešėliai. Jie neposėdžiaudavo senatuose, nedalyvaudavo piliečių susirinkimuose, tačiau jų,

niekinamų, bet apipilamų malonėmis ir auksu, buvo klausoma, teisingiau, įsiklausoma į sukepusiomis lūpomis negrabiai tariamus jiems švėtimos kalbos žodžius, ir šie žodžiai dažnai lemdavo miestų ir valstybių likimus.

Perbėgėliai... Jų būta visur. Kartais mes užmirštame, kad kai kuriuos mūsų dievinamos ir šlovinamos asmenybės buvo perbėgėliai. Taip, Vytautas... Įsivaizduokite minutėlę, kaip pasikeistų Vytauto įvaizdis, jeigu klaikaus atsitiktinumo ar pikto sąmokslo dėka didysis Lietuvos kunigaikštis būtų miręs ar žuvęs, pirmą ar antrą kartą bėgdamas pas kryžiuočius. Ar nebūtų jo vardas linksniuojamas su dar piktesniais epitetais, negu Jogailos? O jis, o Lenkijos karalius? Algirdo sūnus, priėmęs karūną, kurios šešėlis lemtingu ženklu krito ant Lietuvos? O Algirdas? Stačiatikiu tapęs pagonis, krikštytas, bet pasilaidojęs pagal pagoniškus papročius... O Daumantas Timofėjus, Lietuvai - išdavikas, Rusijai - šventasis... O Mindaugas? Kada jis išdavė Lietuvą? Krikštą priėmęs ar atsimitęs nuo jo?

Jums gali pasirodyti, kad aš skelbiu ambivalentišką moralę. O ne... Aš skelbiu tų žmonių kančią - baisią kančią, kurią jie sumokėjo už tą istoriją, kurią mes patyrėme, už tą dabartį, kurią šiandien turime. Pažvelkite: lemiama istorijos momentais, lūžio akimirka, jūs atrasite tuos pačius šešėlius, jūs išgirsite, kaip tylus, bet įsakmus beldimas nakčia pasigirsta ties miegančios pilies vartais, jūs išvysite besibeldžiančiojo akis, ir tai, ką jose pamatysite, atims jums norą smerkti ar teisti.

Lanzebergo brošiūra taip ir baigiasi - kiek emocionaliai ir pakylėtai, kiek netikėtai. Gal tai vokiečiams būdingas sentimentalumas, o gal poetinis autoriaus talentas sutrukdė užbaigti brošiūrą keliais reziujuojančiais sakiniais? Galų gale - nebeįstveriu ir aš pats - ką gi galima įžiūrėti tose akyse? Pragaro liepsnos atšvaistą? Dieviškojo plano blyksnį ant pajudusio nusidėjėlio ir išdaviko veido? Skausmingą Konrado Valenrodo šypseną?

Labai daug kas Johanneso Lanzebergo brošiūroje lieka neaišku. Matyt, neaišku buvo ir nežinomam ankstesniam knygelės skaitytojui, kuris ties samprotavimais apie Butauto mintis nepasitikėdamas pieštuku prirašė: *spricht der Kerl, als ob er sein Kumpel ware* (kalba taip, it pastarasis būtų jo geriausias draugužis).

Iš tikrųjų keistai nuteikia Lanzebergo samprota-

vimai apie jo herojų mintis: atrodo, kad autorius rimtai mano jas atspėjęs. Neįtikina jo kalbėjimas apie "Dievo įžvelgimą patraukiančiame ir atstumiančiame" priešininke įvaizdyje: skaitant knygelę ir mintyse ginčijantis su autoriumi, visą laiką rodosi, kad Lanzebergas mėgina kažką pateisinti - ne tik "perbėgėlius apskritai", bet ir kažkokį konkretų asmenį, kurio aš taip ir neatpažinau.

Galų gale tai buvo įspūdis, ir aš, pernelyg nesigilindamas į veikiausiai itin subjektyvias prielaidas, gražinau knygelę.

Vis dėlto manyje kažkas tebekirbėjo. Susiradęs Hermano Vartbergišio "Livonijos kroniką"⁴, atsiverčiau knygą ties tais metais, apie kuriuos kalba Lanzebergas. Iš tiesų 1365 metais minimas Kęstučio sūnaus Butauto pasitraukimas pas kryžiuočius (XIII, 1)⁵. Tačiau didžiausias netikėtumas laukė XX skyriuje, kur ties 1374 metų data kalbama apie dviejų Livonijos brolių pabėgimą pas lietuvius⁶. Vienas brolių iš tiesų buvęs Friedrichas iš Misseno (galbūt, dabartinio Meiseno, garsaus savo porceliano dirbiniais), palydovas - bene tikrai Bylenis (kronikoje - *Billene*), o antras Livonijos perbėgėlis buvęs vardu Johannesas, tačiau... Johannesas Lanzebergas!

Tokiais atvejais priimta sakyti: "iš pradžių aš netikėjau savo akimis", tačiau manęs kažkodėl tai per daug nenustebino.

Taigi, knygos autoriaus ir trečiame skyriuje aprašyto herojaus vardas ir pavardė sutampa.

Galimas dalykas, Karaliaučiskis Johannesas Lanzebergas, atkreipęs dėmesį į Vartbergės kronikoje minimo perbėgėlio vardą, buvo sukrėstas ir pamėgino savo bendravardį reabilituoti. Tiesa, nelabai aišku, kam jam to reikėjo. Juk vardų sutapimas, be abejo, atsitiktinis.

Vis dėlto kodėl Lanzebergas nemini antrojo riterio pavardės? Kodėl jis apskritai ėmėsi šios temos? Atrodo, lyg perbėgėlių tema jį degintė degintų. Iš

kur jis pats atsirado ir kur pradingo? Karaliaučiaus universitete jis perskaitė tą vienintelį speckursą, nieko daugiau nėra parašęs ir niekas nieko apie jį daugiau nėra girdėjęs.

Johanesą Lanzebergą kankino perbėgėlių tema, o mane ėmė graužti klausimas, kodėl Lanzebergas taip nuoširdžiai degė noru juos reabilituoti.

Vieną ilgą priverstinio tūnojimo bunkeryje dieną perpasakojau saviškiams visą šią keistą istoriją.

Kaukas klausydamasis pašaipiai prunkščiojo ir galiausiai tarė, kad šioje knygūkstėje viena vienintelė padori mintis, kurią išsakė anas lietuvių pilaitės vadas: "perbėgėliai ar arkliavagiai - abeji vieno galo", ar kaip ten. Lanzebergo paistalai apie Vytautą - gerai apgalvotas vokiečio melas: juk aišku, kad Vytautas, nepabėgęs pas kryžiuočius, būtų paguldęs galvą kaip ir Kęstutis. Kas dedasi išdaviko sieloje, jam nė motais - ja pasirūpins velnias. Karti juos reikia, ir visa šneka.

Sakalas neskubėjo pasakyti savo nuomonės, ilgai mąstė ir kažką niurnėdamas vartė sąsiuvinį. Galiausiai jis pasiryžo ir visiškai įsitikinęs pareiškė maždaug štai ką.

Jo manymu, keturiolikto amžiaus antroje pusėje gyvenęs Johannesas Lanzebergas, žinomas iš Hermano Vartbergišio kronikos, ir Johannesas Lanzebergas 1936-ųjų Karaliaučiuje - vienas ir tas pats asmuo.

Jis atėjo, jis neištvėrė ir atėjo pasiteisinti mums visiems - savo paties ir visų perbėgėlių vardu. Matyt, jie išsiprašė Jo, kad vienam iš jų būtų leista ateiti - ir prabilti, išsipasakoti, išlieti tai, kas šimtmečius ir tūkstantmečius slegia sudulėjusias jų krūtines...

Taigi, Johannesas Lanzebergas norėjo pasiteisinti...

Sakalo aiškinimas gal kiek romantiškas, bet man artimas. Pasiteisinti... Tik niekaip negaliu suprasti, kodėl. Juk, kiek žinau, žmonės, miglotai nujausdami perbėgėlių nelaimės, galbūt ir amžinosios nelaimės mastą, jų nesmerkia?

4 Žr. Hermanas iš Vartbergės. *Livonijos kronika* / Vertė Juozas Jurginis // Henrikas Latvis. Hermanas Vartbergė. *Livonijos kronika*. - V.: Mokslas, 1991. - P. 154-208; lietuviškas vertimas toliau

5 Ten pat, p.188. - *Pareng. past.*

6 Ten pat, p.200. - *Pareng. past.*

ANONIMINIS RANKRAŠTIS buvo rastas 1991 m. rugsėjį, perstatant Gaideliškių parapijos Šv. Petro bažnyčios kleboniją. Kurioje pastato vietoje jis buvo saugomas ar paslėptas, dabar sunku pasakyti, nes vaikai jį aptiko iš griaunamo priestato likusiame sąvartyne. Jų dėmesį patraukė ne pats tekstas, o sąsiuvinis, kuriame jis užrašytas. Tai melsvos spalvos liniuotas mokyklinis sąsiuvinėlis su Vytauto atvaizdu ir data: 1430-1930. Piešinys skirtas Vytauto Didžiojo jubiliejui, tačiau tokie sąsiuviniai buvo apyvartoje ir vėliau, todėl rankraščiui datuoti tai nėra patikimas atspirties taškas. Vis dėlto užuominos rankraščio pabaigoje leidžia tarti, jog jis galėjo būti parašytas maždaug tarp 1944 ir 1952 metų. Jokių konkretnių nuorodų į autoriaus asmenį nėra, ir bet kokie spėliojimai būtų spekuliatyvūs. Galima tik manyti jį buvus pakankamai išsilavinusį asmenį, tikriausiai mokėjusį keletą užsienio kalbų, šiek tiek kelia-

vusį (minimos Miuncheno, Krokuvos bibliotekos). Be didesnių abejonių, autorius bus turėjęs tam tikrą istoriko kompetenciją.

Rankraštis parašytas įskaitomai, galima pasakyti - kaligrafiška rašysena (naudotasi plunksna ir mėlynu rašalu). Prirašytas bemaž visas sąsiuvinis, o pačiame gale ir vidinėje viršelio pusėje ta pačia, tik jau smulkesne rašysena pridurta keliolika eilučių, kurios brūkštelėtos tikriausiai vėliau, kaip pastabos ar komentarai, kitokiu rašalu, bene rudu (ši dalis ganėtinai išblukusi, tad galima spėti, kad rašalas buvęs savos gamybos, iš kokios nors rūšies uogų ar pan.).

Publikuojant kiek pataisytas stilius, pabaigos priedašas sujungtas su visu tekstu, lotyniško Hermano Vartbergiško kronikos teksto nuorodos pakeistos lietuviško vertimo išnašomis. Jokių kitų pakeitimų nedaryta.

Spaudai parengė Andrius Jaras.